

Zbíral, D. (2019). *Pokřtěni ohněm: Katarské křesťanství ve světle pramenů (12.–14. století)*.

Praha: Argo, 497 s.

ISBN: 978-80-257-2807-9.

Vít Marša, FF MU, Ústav religionistiky
e-mail: vitmarsa@mail.muni.cz

Na podzim 2019 vyšla nová publikace z pera Davida Zbírala s názvem *Pokřtěni ohněm: Katarské křesťanství ve světle pramenů (12.–14. století)*. Tato monografie je věnována vymezení, genezi a vývoji katarské náboženské kultury a představuje základní charakteristiky jejich nauk a rituálů. Jedná se též o rozhodný příspěvek do diskuse, zdali katarství představuje skutečně svébytný proud v rámci středověké křesťanské tradice, nebo je spíše pouhým konstruktem polemik středověkých katolických autorů. Čtenáři dále nabízí také český překlad dvanácti středověkých textů, ať už o katarství pojednávajících nebo přímo pocházejících z katarského prostředí. D. Zbíral, který je profesně spjat především s Ústavem religionistiky Filozofické fakulty Masarykovy univerzity v Brně, se problematikou katarské náboženské kultury zabývá dlouhodobě. Věnoval jí svoji dnes již v podobě monografie vydanou disertaci (Zbíral, 2007). Jeho dlouhodobé profesní zaměření dokládá také řada studií v českých i zahraničních periodících (viz např. Zbíral, 2004, 2006, 2007, 2007a, 2007b, 2010, 2010a, 2013, 2014, 2015, 2016, 2018). Některé z těchto příspěvků – zejména ty novější nebo zaměřené na překlady katarských textů – nalezneme v přepracované podobě právě v této nové publikaci, která tak symbolicky uzavírá dosavadní badatelské úsilí tohoto brněnského religionisty věnované katarství.

Kniha je jasně a logicky strukturovaná – tvoří ji zejména dvě hlavní části. První část (s. 13–86) čtenáře zasvěcuje do komplikované plamenné badatelské diskuse dotýkající se vymezení samotného fenoménu katarství, představuje základní katarské rituály, přibližuje základy katarské nauky v její pluralitě a neopomíná ani organizaci a podobu katarských církví. Právě nastíněná témata jsou přehledně rozčleněna do jednotlivých kapitol. Druhá, rozsáhlejší část (s. 89–292), jak již bylo naznačeno v úvodu recenze, obsahuje překlady pramenů úzce spojených s katarskou náboženskou kulturou. Každý text je opatřen podrobným úvodem, který čtenáře nejen seznámí s obsahem, datací, autorstvím, okolnostmi vzniku a dochování pramene i jeho aktuální textové verze, ale především jej provede často velmi komplexní a nepřehlednou badatelskou diskusí nad těmito tématy. Pro české publikum ovšem pravděpodobně budou nejhodnotnější samotné překlady z latiny a okcitanštiny.

V prvních třech kapitolách příznačně pojmenovaných *Katarství mezi dualistickým náboženstvím, křesťanským reformním hnutím a polemickou fikcí, Prameny ke katarství a diskuse o jejich spolehlivosti a Pojetí sebe samých* D. Zbíral zdůrazňuje význam debaty nad samotným pojetím katarství zahrnující

spektrum od rozsáhlé paralelní středověké církve (s. 13) po relativizující přístupy chápající katarství jen jako produkt katolické polemické literatury (s. 17–18). Východisko i řešení problémů této debaty pro něj představuje důsledná pramenná kritika tážající se po motivacích autorů dochovaných pramenů, jejich specifikách, zohledňující polemická *topoi*, dále využití inkvizičních záznamů a příruček, které nejsou ze své podstaty nezbytně primárně polemické, a požadavek neustále tyto poznatky komparovat i s prameny samotných nonkonformních křesťanů a sledovat, jak kataři sami sebe pojímali (s. 19–22). Ve čtvrté kapitole *Vývoj katarské náboženské kultury*, která je sama autorovou odpovědí na tuto nastíněnou debatu, D. Zbírál zdůrazňuje plastičnost a proměnlivost katarského hnutí a pracuje s nominalisticky konstruovaným pojmem *katarská náboženská kultura* zahrnujícím systém prvků teologie, praxe i rituálů, které se v dochovaných pramenech objevují v různých permutacích. Takto vymezená kultura vytváří svá centra i proměnlivější a rozvolněnější periferie, má různé fáze vývoje a odráží i obecnější trendy a proměny západního křesťanství (s. 24). Dále zdůrazňuje roli inkvizice jakožto zásadního faktoru proměn charakteru katarství (s. 26–27).

Ústředním tématem čtvrté kapitoly jsou rituály, jejichž význam pro katary považuje D. Zbírál za zcela zásadní: „Bez pochopení, že se jednoduchost a relativní neceremoniálnost obřadů nevyklučuje s jejich postavením do centra náboženského života a eschatologických očekávání, nelze katarskou náboženskou kulturu pochopit“ (s. 43). I v tomto případě D. Zbírál poukazuje na podobnosti a propojení katarských rituálů spolu s obecnějšími náboženskými proměnami 12.–13. století a staršími tradicemi, zejména s charakteristikami evangelického reformismu, jako jsou například důraz na chudobu, strohost bez drahých rouch a zvláštních posvátných prostor (s. 29 a 42). V následujících podkapitolách se věnuje již přímo konkrétním rituálům, jejich obecným charakteristikám, lokálním specifikům, variacím, vývoji, etymologii, výkladům i jejich roli v praktickém životě katarů. Jmenovitě se zaměřuje na křest duchem svatým (consolamentum) (s. 29–33), předání Otčenáše (s. 33–35), modlitby (s. 35–37), vyznání vin a přijetí pokání (servicium) (s. 37–38), žehnání chleba (s. 38–39), melioramentum a políbení pokoje (s. 39–42).

Následující dvě kapitoly odráží praktickou stránku katarské kultury. V šesté kapitole *Pravidla života* a sedmé kapitole *Praktický chod církvi a místních společenství* D. Zbírál přirovnává katarská společenství a jejich způsob života k specifickému řeholnímu řádu obklopenému jeho stoupenci a sympatizanty (s. 45–47). V dílčích podkapitolách se pak čtenář může podrobněji seznámit s podobou katarských církví, které byly spíše společenstvími kolem duchovních autorit (s. 47–49), úřady zastávanými v těchto společenstvích (s. 49–52), praktickou organizací, řeholními domy i pracovní činností katarů (s. 52–55), finanční stránkou katarství (s. 54–55) i charakteristikou „laické“ části katarských společenství (s. 55–56).

Nemalá část tohoto kratšího, ale dostačujícího úvodního vhledu do katarské náboženské kultury předcházejícího překladům pramenů je věnována jejím náboženským naukám, mýtům, teologií, biblické exegezi i užívání Starého zákona a apokryfů (s. 57–86). Zejména si dovoluji vyzdvihnout hned úvodní podkapitulu, ve které se D. Zbírál ptá na vztah mýtu, biblické exegeze a teologie v katarství, a to znovu s důslednou reflexí dosavadního bádání často kladoucího katarský mýtus do

protikladu s evangelickým reformismem a posouvajícího diskusi až k absurdním otázkám křesťanskosti katarství (s. 57–61). Jedná se o jeden z případů přepracované dříve vydané studie (Zbírál, 2018). Autor zde (s. 59) správně vystihl: „Klást mýtus do protikladu k interpretaci Bible postrádá smysl už proto, že velká část jejího obsahu má mytickou povahu. Samotná biblická exegeze se pohybuje na celé škále stanovisek k mýtu, od doslovného výkladu přes různé reinterpretační a aktualizace až po jeho kritiku a zároveň i po tvorbu nových mýtů, neboť některým ústředním křesťanským mýtům dala biblická exegeze přímo vzniknout.“ Na dalších stranách jsou ústřední motivy těchto mýtů i jejich výklady čtenáři předloženy a vysvětleny, jelikož jsou nezbytné pro pochopení přeložených textů, které tuto znalost často implicitně předpokládají.

Samotné překlady, které tvoří se svými úvody přibližně dvě třetiny knihy, pak zahrnují následující prameny nebo jejich vybrané části: 1. *List Ebervina ze Steinfeldu Bernardovi z Clairvoux* (s. 91–98), 2. *Niquintova listina*, v jejímž úvodu je velmi dobře argumentována otázka pravosti tohoto textu (s. 99–108) a která vychází ze staršího překladu D. Zbírál (2006), 3. *Odhalení albigenské a lyonské hereze* (s. 109–114), 4. *O katarské herezi v Lombardii* (s. 117–124), 5. *Raniero Sacconi, Suma o katarech a leonistech* (s. 125–140), 6. *Ansem z Alessandrie, Pojednání o kacírích* (s. 141–158), 7. *Otázky Janovy* (s. 161–178), 8. *Anonymní pojednání* (s. 179–200), 9. *Knihy o dvou princepech* (s. 201–214), 10. *Florentský řád* doplněný o velmi zajímavou komparaci s následujícími dvěma spisy (s. 215–234), 11. *Lyonský řád* (s. 235–251), u něhož bych rád poukázal na původní a přesvědčivou argumentaci vrhající nové světlo na dataci a původ spisu (s. 238–241), které D. Zbírál s Anne Brennonovou (Brennon, & Zbírál, 2016; Zbírál, 2016) již dříve zveřejnili v samostatné studii, a závěrečná 12. *Dublinská sbírka* (s. 251–292), kde vyzdvihují přesvědčivě argumentovanou otázku nevaldenského původu textu (s. 254).

Za výrazné pozitivum představované publikace považují velice citlivou a důslednou práci s pojmy, která vychází z nominalistického pojetí vědy, kdy nejsou jednotlivé kategorie a pojmy chápány esencialisticky. D. Zbírál ve své práci sleduje, jaké podoby, formy a obsahy nabývají v samotných pramenech (viz např. s. 23). Současně tak pojmenovává slabé i silné stránky užití těchto pojmů a kategorií v historickém výzkumu. Tím obezřetně nakládá s přínosem postmoderní kritiky, aniž by se dostal do slepé uličky bezvýhodného relativismu. Byť D. Zbírál klade důraz na jinakost a specifičnost jednotlivých prvků nauky, rituálů i historických rolí jednotlivých aktérů, stejně tak se nebojí poukázat na obecnější rysy a charakteristiky a případně spojnice s širšími tradicemi křesťanství 12.–14. století (viz např. s. 85). Výsledkem jsou často velmi přesvědčivé a jasné závěry, které ovšem reflektují limity dané povahou pramenů. Argumentace založená převážně na analýze pramenů v kombinaci s přiloženými překlady čtenáři také nabízí vzácnou možnost průběžně tvrzení autora ověřovat přímo v textu pramenů – ať už v duchu souhlasném nebo polemickém – což nabízí i zcela nový prožitek z četby i pro ty, kteří nevládnou latinou a okcitanštinou. Za vyzdvižení jistě stojí i důsledná práce s Písmem a přesvědčivá interpretace katarských teologických konceptů a výkladů v kontextu širší křesťanské exegetické tradice (s. 82). D. Zbírál dále sleduje někdy až v neoweberianském stylu interakci mezi strukturami a aspekty náboženské kultury katarů i mezi jednotlivými prvky katarské spirituality a nauky (viz např. s. 83).

Kniha je vybavena rozsáhlým poznámkovým aparátem (s. 293–437). Poznámky nejsou umístěny přímo na dané straně, ale kompaktně v rámci jediného oddílu na konci knihy. Jejich číslování ovšem není přerušované za každou kapitolou, což čtenáři přece jen usnadní jejich dohledávání. Dále následuje povinný seznam pramenů a literatury (s. 439–467), rejstřík biblických míst (s. 469–485) a jmenný rejstřík (s. 487–494).

Nejnovější publikaci Davida Zbírala není mnoho co vytknout. V knize můžeme sice nalézt například opakující se informace, což se u publikací složených z dílčích studií běžně stává, ale v tomto případě se jedná o informace uvedené převážně v úvodech jednotlivých překladů (například vymezení žánru odhalení hereze v kontrastu vůči polemické literatuře, viz s. 120 a 126), které slouží jako samonosné části, jelikož čtenář nemusí číst nabídnuté překlady všechny nebo chronologicky. Jedná se o velice vyzrálý text odrážející skutečnost, že se autor problematice důsledně věnuje celou svoji badatelskou kariéru. Text je na vysoké úrovni i po jazykové a stylistické stránce. D. Zbíral se neomezuje jen na suché shrnutí nejnovějších poznatků, ale čtenáře provází hypotézami, argumenty, zhodnocuje jejich věrohodnost a až v samotném závěru nabízí nejpravděpodobnější scénář znovu doložený analýzou pramenů nebo kritickou rešerší nejnovějších poznatků jiných autorů. Kniha tak místy dostává až „detektivní“ nádech. Navzdory tomu, že je publikace psána jasně a srozumitelně, nemohu ji zcela doporučit „laickým“ čtenářům. Některé argumenty a témata v knize otvíraná vychází často ze složitějších teoretických nebo metodologických východisek nebo jsou dokládány odbornými jazykovými rozbory textu. Pro člověka bez patřičného vhledu tak mohou být některé části jen těžko srozumitelné. Ovšem pro historiky, religionisty i jazykovědce se jedná o velice záživnou a po odborné stránce velmi vydařenou práci. Úvodní přehled předcházející překlady je sice v mnoha ohledech původní a polemický, ale současně může například posloužit studentům jako vynikající a stručný vhled nejen do problematiky katarství, ale i do teoreticko-metodologického uchopení nonkonformních hnutí středověku obecně.

Seznam použité literatury

- Brennon, A. & Zbíral, D. (2016). Le codex cathare occitan de Lyon: Un livre de Peire Autier? *Archives ariégeoises*, 8(1), 9–37.
- Zbíral, D. (2018). Mýtus, biblická exegeze a teologie v katarském křesťanství. *Religio: Revue pro religionistiku*, 26(1), 3–30.
- Zbíral, D. (2016). Nové poznatky o původu okcitánského katarského kodexu z Lyonu a tzv. „Lyonského řádu“. *Religio: Revue pro religionistiku*, 24(2), 189–217.
- Zbíral, D. (2015). Geneze rukopisu „Knihy o dvou principech“ a katarský výklad v jeho doplňcích a margináliích. *Religio: Revue pro religionistiku*, 23(1), 25–56.
- Zbíral, D. (2014). „Suma o katarech a leonistech“ od Raniera Sacconioho (1250) a katarské skupiny ve druhé čtvrtině 13. století. *Pantheon*, 9(2), 54–86.
- Zbíral, D. (2013). Pojednání „O katarské herezi v Lombardii“ (1190/1215). *Religio: Revue pro religionistiku*, 21(2), 215–247.
- Zbíral, D. (2010). Cathares et bogomiles: Deux courants, une tradition. *Histoire et images médiévales*, 22, 50–57.
- Zbíral, D. (2010a). Définir les „cathares“: Le dualisme dans les registres d'inquisition. *Revue de l'histoire des religions*, 227(2), 195–210.

- Zbiral, D. (2007). *Největší hereze: Dualismus, učenecká vyprávění o katarství a budování křesťanské Evropy*. Praha: Argo.
- Zbiral, D. (2007a). Otázky Janovy. In J. Dus (Ed.), *Novozákonní apokryfy III: Proroctví a apokalypsy* (pp. 197–207, 217–229). Praha: Vyšehrad.
- Zbiral, D. (2007b). Ve dva bohy věřiti nebudeš: Konstruování katarského dualismu v inkvičních registrech. *Religio: Revue pro religionistiku*, 15(1), 29–46.
- Zbiral, D. (2006). Niqintova listina a vyprávění o počátcích katarských církví v Itálii a jihozápadní Francii. *Religio: Revue pro religionistiku*, 14(1), 19–40.
- Zbiral, D. (2004). Katarský komentář k Otčenáši ve Florentském obrádním spise. *Religio: Revue pro religionistiku*, 12(2), 255–264.